

SOPHIA PERENNIS

The Semiannual Journal of Sapiential Wisdom and Philosophy

Vol. 17, Number 2, Autumn and winter 2020-2021, Serial Number 38

The pillars of Imanuel-swedenborg's mystic Thought

Habib Bashirpour*

Shahram Pazouki**

Correspondence between microcosm and macrocosm is a common discussion in the mysticism of different religions. Usually in these schools, man is a small example of the universe and man is known as the highest and most perfect example of the names and attributes of God. Swedenborg also saw the material and spiritual worlds as having an adaptable design and pattern that could be unified. In this article, we try to explain the principles of Immanuel Swedenborg's mystical thought based on his personality and religious characteristics and his scientific position and spiritual experience. How does he interpret the connection between the material and the spiritual world? In his opinion, what is the pattern of the connection between these worlds? Is the material world genuine and is the immaterial and spiritual world influenced by the material world or is it the other way around? Where do the events of this world come from? Understanding the sacred teachings is based on which level of understanding of human language? Does being content with the apparent meaning of the Bible ultimately lead to a true understanding of these teachings? What is Swedenborg's view and classification of the different periods of man's relation to the divine? Swedenborg's thought revolved around three axes:

1- Correspondence theory:

The fundamental axis of Swedenborg's thought is in the form of the theory of correspondence. He sought a way to replace the method of

---

*Graduated in PhD in Religions and Comparative Mysticism. E-mail:

hbashirpour@gmail.com

**professor, the Iranian Institute of Philosophy. E-mail: pazouki@irip.ac.ir

material analysis with Platonic or Neoplatonic idealistic views in explaining the events of existence, so that he could explain the relationship between the ontological position between the realms of God, man, and world. He realizes that the originality of the events of the material world originates beyond this world, and in fact it is the events of the spiritual world that have originality, and this material world is merely as a realm where the manifestations of the events of the spiritual world are manifested. Worldly affairs are a "manifestation" of spiritual affairs and correspond to them. These two parts are also applied to every human being, that is, each person has an "inner person" or a spiritual or spiritual world, and an "External person" whose natural world is. According to Swedenborg, a happy person is one whose external aspect is in harmony with his inner human being. Everything is a correspondent that arises and endures in nature according to the divine design. What makes the divine design is the divine good that emanates from the Lord. It begins from him, emanates from him through the heavens in sequence into the world, and there comes to a close in things most remote. Things there that are in accord with the design are correspondences. People today do not know what "correspondence" is. They have moved away from heaven because of their love for themselves and for the world. People who love themselves and the world above all focus on nothing but earthly matters because these provide gratification to their more outward senses. They do not attend to spiritual matters because these offer gratification to their deeper senses. Correspondence is presented in two stages: There is a correspondence of everything in heaven with everything in the human being, there is a correspondence of heaven with everything earthly.

2- Different interpretations of the Bible:

Swedenborg believes that the sacred text has an esoteric meaning that cannot be derived from its outward form or its literal meaning, and that the divine word has no esoteric meaning like a soulless and dead man. The outer being, separated from the inner, is just a body and so is dead, but the inward being is what lives and allows the outward being to live. In the same way, Word by itself is a body without a soul. The Word's literal meaning alone, can never provide a view of the inner contents. According to him, The Word is in fact written in pure correspondences. At the end of the church, when there is no longer any love and therefore no longer any faith, the Lord will open the Word by disclosing its deeper meaning and will reveal the heavenly contents hidden within it. In the *Secrets of Heaven*, Swedenborg interprets Genesis and Exodus and inner meaning of them. For example, he considers six-day creation on the Genesis as six consecutive stages of reconstruction in man. Creation continues from the initial stage of being "lifeless" to the stage when one reaches spiritual development, and the seventh day or Sabbath also refers to a person who has reached the highest stage of personality perfection and has become a "heavenly" person; In this regard, the description of the Garden of Eden is in fact a description of the nature and essence of that person and his nature.

3- Religious interpretation of the periods of man's relationship with divinity:

According to Swedenborg, in each period there was a special scripture for the people of that time. The oldest church that existed before the flood has a book, the earliest people were heavenly people and thought on the basis of actual correspondences, that era was called the Golden Age. The old church after the flood has another book, people of this era did not think from actual correspondences but from a knowledge about correspondences, their era was called the Silver Age. Judaism has a book written by Moses and the prophets, people of this era were familiar with correspondences but did not do their thinking on the basis of their knowledge of correspondences, their era was called the Bronze Age. And finally, the new church has a Bible written by the Gospel writers, the knowledge of correspondences was completely lost and this era was called Iron Age. So, in general, there were four time periods with four specific Bibles of that period that formed man's relationship with divinity. These periods begin with the clarity of thought and the deep connection of the material world, and then end with a kind of separation of human thought from spiritual truth.

References

- Corbin, Henry, *Swedenborg and Esoteric Islam*, Leonard Fox (trans.), U.S.A., 1995.
- Hanegraaff, Wouter J., *Swedenborg, Oetinger, Kant, Three perspectives on the Secrets of Heaven*, U.S.A, 2007.
- Lamm, Martin, *Emanuel Swedenborg: The Development of His Thought*, Tomas Spiers and Anders Hallengren(trans.), West Chester, 2000.
- Swedenborg, Imanuel, *Heaven And Hell*, George F. Dole (trans.), West Chester, 2000.
- ----- *Hieroglyphic Key to Natural and Spiritual Arcana by way of Representations and Corresponences*, J.J.G. Wilkinson(trans.), U.S.A., 1847.
- ----- *Divine Providence*, William F. Wunsch (trans.), West Chester, 2009.
- ----- *Secrets of Heaven*, Lisa Hyatt Cooper (trans.), West Chester, 2009.
- ----- *True Christianity*, John C. Ager (trans.), West Chester, 2009.
- Tafel, R L., *Documents concerning The Life and Characters of Emanuel Swedenborg*, London, 1874.

مجله علمی جاویدان خرد، شماره ۳۸، پاییز و زمستان ۱۳۹۹، صفحات ۳۵-۶۲

ارکان اندیشه عرفانی ایمانوئل سودنبرگ

حبیب بشیرپور*

شهرام پازوکی**

چکیده

اندیشه عرفانی ایمانوئل سودنبرگ حول محور سه اصل مهم و بنیادین شکل می‌گیرد. نخست اصل تناظر که محور اصیل اندیشه عرفانی وی محسوب می‌شود، به گونه‌ای که حضور پنهان این نظریه در ذیل دیگر آراء وی نیز قابل ردگیری است. دومین محور اندیشه عرفانی سودنبرگ در قالب ارائه تفسیری متفاوت از متن کتاب مقدس و با استفاده از مؤلفه‌های نمادشناسانه محقق می‌شود که در این راستا منجر به شکل‌گیری تفسیری تأویل‌گرایانه و نمادین از آیات کتاب مقدس می‌شود که درخور توجه اهل نظر و محققان است. وی در سومین محور اندیشه عرفانی خود به تبیین دوره‌های مختلف بشریت و چگونگی ارتباط انسان با عوالم معنوی می‌پردازد که حکایت از آغازی بسیار نورانی، و انجामी همراه با غربت و فراق و امیدوار به رسیدن به روشنایی دارد.

کلیدواژه‌ها: سودنبرگ، اصل تناظر، تفسیر باطنی، دوره‌های بشریت، رازهای بهشت.

---

* (نویسنده مسئول) دانش آموخته دکتری ادیان و عرفان تطبیقی. رایانامه: hbashirpour@gmail.com

** استاد مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران. رایانامه: pazouki@irip.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۷/۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۴/۱۲

مقدمه

ایمانوئل سودنبرگ در ۲۹ ژانویه ۱۶۸۸ میلادی در استکهلم سوئد به دنیا آمد و بعد از طی دوران تحصیل، مهندسی معروف شد. نخستین شهود او از مسیح در هفتم آوریل ۱۷۴۴م. بود و در آوریل ۱۷۴۵م، ندای آشکار و واضحی را مبنی بر وانهادن علم مرسوم دریافت داشت. آنگاه، در سن ۵۴ سالگی اعلام داشت که دنیای واقعی را در رؤیاهای خود دیده است؛ در نتیجه، از توجه به دنیای مادی جدا و غرق در توجه به دنیای معنوی شد. وی کارهای خود را در علوم طبیعی نیمه تمام گذاشت و به مطالعه متون مقدس پرداخت. حاصل این دوره از عمر او، به نگارش در آمدن کتبی شد که در ضمن آنها به بیان نظریات، شرح دیده‌ها و شنیده‌هایش از بهشت و دوزخ و تفسیر کتاب مقدس می‌پردازد. سودنبرگ در ۲۹ مارس ۱۷۷۲م. در لندن درگذشت و پیکر او در ۱۹۰۸م. به کلیسای جامع ایسالا منتقل شد. شاگردان او جوامع سودنبرگی را ایجاد کردند و به مطالعه آثار او پرداختند که منجر به ایجاد کلیسای اورشلیم جدید یا کلیسای جدید شد که در حال حاضر پیروان خاص خود را دارد.

طرح مسأله

محورهای اندیشه عرفانی ایمانوئل سودنبرگ با توجه به ویژگی‌های شخصیتی و دینی و جایگاه علمی و تجربه‌های معنوی وی، بر چه اصولی استوار است؟ وی ارتباط بین عالم مادی و معنوی را چگونه تفسیر می‌کند؟ به زعم وی ارتباط این عوالم از چه الگویی پیروی می‌کند؟ آیا عالم مادی اصیل است و عالم غیرمادی و معنوی متأثر از وقایع عالم مادی است و یا اینکه مسأله برعکس است؟ اتفاقات و وقایع این عالم از کجا نشأت می‌گیرند؟ فهم آموزه‌های کتاب مقدس بر مبنای کدامین مرتبه از مراتب فهم زبان بشری استوار است؟ آیا اکتفا کردن به فهم معنای صوری آموزه‌های کتاب مقدس آدمی را به سرانجام فهم مقصود واقعی این آموزه‌ها می‌رساند؟ نگاه و طبقه‌بندی سودنبرگ بر دوره‌های متفاوت ارتباط آدمی با امر قدسی که بشر از سر گذرانده است چگونه است؟ با توجه به اینکه تاکنون درباره این عارف پروتستان و نظریات او تحقیقی انجام نشده است، در این پژوهش سعی بر این است که به قدر وسع در پی پاسخی برای این سؤالات از دیدگاه او باشیم.

آراء و نظریات سودنبرگ

سودنبرگ بعد از شهود و تحوّل روحی خود، نظریاتی را دربارهٔ عالم، بهشت و دوزخ، تفسیر کتاب مقدّس و ... بیان داشت که شاید اساس و پایه این آراء را بتوان تا حدودی در تفکّرات پیشین او نیز پی‌گیری کرد. محورهای اندیشه عرفانی ایمانویل سودنبرگ بر حول سه محور شکل گرفت که در سایهٔ فهم درست آنها ما قادر خواهیم بود تا فهم درستی از دیگر آراء وی به‌دست آوریم. باید توجه داشت که بدون شناخت دقیق این بنیادهای اندیشهٔ سودنبرگ، تبیین و تحلیل آراء وی در دیگر حوزه‌ها میسر نخواهد بود. اما محورهای اندیشه عرفانی سودنبرگ بر حول این موضوعات می‌چرخد:

۱. نظریهٔ تناظر

۲. تفسیر متفاوتی از کتاب مقدّس

۳. تفسیری دینی از دوره‌های ارتباط انسان با امر قدسی.

تلاش ما در جهت تبیین و توضیح مفاهیم ارائه شده از سوی سودنبرگ است. اولین نظریات سودنبرگ پس از تحوّل روحی او در کتاب *رازهای بهشت* ذکر شده است. این کتاب در ۱۷۴۸-۱۷۵۶م. نوشته شده و به‌صورت بدون نام در هشت جلد در هشت سال از ۱۷۴۹م. منتشر شده است و شامل ۱۰۸۳۷ بخش شماره‌دار با اندازه‌های متفاوت است. اما لازم است بدانیم که مندرجات این کتاب را می‌توان به سه بخش تقسیم کرد که اگرچه درهم آمیخته، ولی مستقل هستند و شامل: بخش‌های مقدّماتی، بخش طولانی تفسیر سفر خروج و پیدایش و بخش سوم که بیان مواردی است که سودنبرگ در دنیای روح دیده است، می‌شود. مطالب ذکر شده از او در سایر کتب الهیاتی‌اش برگرفته از همین کتاب و بر اساس اصول ذکر شده در این کتاب است.

او در بخش اول یا مقدّماتی، نظریاتی را بیان می‌کند که این کتاب بر آن مبنا به نگارش درآمده است. این بخش نظری و سبک‌شناسانه است و شامل توضیحات و نگرش کلی او دربارهٔ تفسیر کتاب مقدّس است. بخش دوم که شامل تفسیر سفر خروج و پیدایش و نیز تفاسیر عهد جدید می‌شود، طولانی‌ترین بخش است. در بخش سوم سودنبرگ، تجربیات مستقیم خود را از دیده‌ها و شنیده‌هایش در بهشت و دنیای روح بیان می‌کند.

۱. نظریه تناظر

اولین و بنیادین محور اندیشه عرفانی ایمانوئل سودنبرگ در قالب نظریه تناظر مطرح می‌شود. فهم آراء و نظریات سودنبرگ و هم‌چنین شناخت بهشت و دوزخ از دیدگاه او، تنها از طریق فهم نظریه تناظر امکان‌پذیر است. در واقع نظریه تناظر او مبنایی است که او تمام نظریات خود را بر آن، بنا می‌نهد. این نظریه نه تنها در آثار مکاشفه‌ای او، بلکه در یکی از آخرین آثار، در دوران علمی‌اش نیز قابل ردیابی است. او در ۱۷۴۱ یا ۱۷۴۲ م. به فاصله کوتاهی پیش از تجربه دینی‌ای که وضعیت او را از یک دانشمند علوم به یک انسان باطن‌بین تغییر داد، یک اثر فلسفی تخصصی و کوتاه با عنوان «راهنمایی رمزی در مورد راز معنوی و طبیعی از طریق بازنمودها و تناظرها»^۱ را به نگارش درآورد. در همین راستا، هفت سال بعد، اثر بزرگ خود به نام «رازهای بهشت»^۲ را نگاشت. اولین اثر بر تناظر بین رازهای معنوی و مادی تمرکز دارد و دومین اثر به موضوع رازهای بهشتی می‌پردازد. با وجود این به نظر می‌رسد که اثر قدیمی‌تر مسیری را برای فهم اثر جدیدتر او باز می‌کند و نشان دهنده انسجام و ارتباط چشمگیر بین یکی از آخرین آثار علمی فلسفی او و آثار شهودی وی است. سودنبرگ که در فلسفه زمان خود و علم مکانیک تعلیم بسیاری دیده بود، خود را با شیخ تجربه‌گرایی مادی روبرو می‌دید: آیا او می‌توانست هر پدیده‌ای را که زمانی به خداوند و روح نسبت داده می‌شد به نیروهای مکانیکی کور نسبت داده و به واقعیت‌های مادی تقلیل دهد؟ تجزیه و تحلیل صرفاً مادی، برداشت‌های متعالی در مورد خداوند و روح را به برداشت‌های مادی تقلیل می‌داد، در حالی که آرمان‌گرایی افلاطونی یا نوافلاطونی برداشت‌های تقلیل‌گرایانه از عالم را به برداشت‌های متعالی ارتقاء می‌داد. سودنبرگ در جستجوی راهی برآمد تا در تبیین وقایع عالم هستی روش‌های تجزیه و تحلیل صرفاً مادی را با نگرش‌های آرمان‌گرایانه افلاطونی یا نوافلاطونی جایگزین سازد به طوری که بتواند ارتباط جایگاه هستی‌شناسی بین حوزه‌های خدا، انسان و ماده را توضیح دهد.

در واقع کتاب «راهنمایی رمزی...» بر مبنای بینش‌های مکاشفه‌ای فراعقلی نیست بلکه محصولی استدلالی، عقلانی و روشن است که در نهایت مبنایی ریاضی دارد. او در آغاز کتاب خود می‌گوید:

«مادامی که نیرو و کشش وجود دارد، حرکت ادامه می‌یابد؛ او در ضمن عبارتی دیگر اشاره می‌کند که: «ذهن انسان هم نیرویی محرک دارد که با عنوان اراده به آن

اشاره می‌شود و این نیرو سبب‌ساز پیدایش عمل است؛^۱ او در ضمن سومین عبارت خویش نتیجه‌گیری می‌کند که «در مرتبه خداشناسانه هم چیزی وجود دارد که دقیقاً با مراتب طبیعت و ذهن انسان متناظر است؛ یعنی مشیت الهی که پایه و اساس عمل الهی خداوند است.»^۳ از این رو، در واقع ما در سه مرتبه با سه تناظر روبرو می‌شویم:

در مرتبه خداوند	مشیت	عمل الهی
در مرتبه انسان	اراده	عمل
در مرتبه طبیعت	کشش	حرکت

در مرتبه مادی، حرکت بدون کشش وجود نخواهد داشت؛ اما چون هر کششی باعث ایجاد حرکت نمی‌شود، پس کشش بدون حرکت نیز می‌تواند وجود داشته باشد و اگر هر کششی باعث حرکت می‌شد، دیگر در دنیا تعالی وجود نداشت و دنیا به سوی نابودی پیش می‌رفت.^۴

در مرتبه انسانی نیز بدون وجود اراده، عمل وجود ندارد، با این حال اراده بدون عمل هم امکان وجود دارد و اگر بسیاری از مقاومت‌ها و مقابله‌ها نبود، انسان نمی‌توانست به حیات خود ادامه دهد. و این در حالی است که این مقاومت‌ها و مقابله‌ها، انسان را از عمل توسط تحریک هر اراده‌ای باز می‌دارد.^۵

در مرتبه خداوندی نیز بدون مشیت الهی، عمل الهی وجود ندارد؛ امکان دارد که مشیت الهی، عملی نشود یا مؤثر نیفتد. اگرچه که خداوند اراده کرده که همه انسان‌ها نجات یابند، ولی اگر مشیت او به صورت ثابتی تحقق می‌یافت، به این معنا بود که انسان اراده آزاد ندارد و اراده آزاد برای پای‌بندی اخلاقی ضرورت دارد. با این حال کسانی وجود دارند که در برابر فیض الهی مقاومت می‌کنند و مشیت الهی در مورد چنین افرادی مؤثر نمی‌افتد.^۶

در دورانی که سودنبرگ اصل تناظر را مطرح می‌کرد، به طور کلی از مطالعه علوم مادی دست کشید چرا که پی برد که علم بر مبنای داده‌های صرفاً مادی به خودی خود نمی‌تواند در مورد روح و خداوند، و یا انسان و الوهیت چیزی را بر دانسته‌های او بیفزاید. بعد از این مرحله او تنها بر دو مرتبه از این سه مرتبه متمرکز شد و به آنها با عنوان‌های ظاهری و باطنی، یا بیرونی و درونی اشاره کرد. هریک از این سه مرتبه مجزاست و واقعیت مستقل و قوانین و ابزار دریافت خاص خود را دارد، هیچ‌یک از این مراتب هستی نمی‌تواند جایگزین دیگری شود و نمی‌توان هر کدام را به دیگری

تقلیل داد. سرانجام سودنبرگ سلسله مراتب هستی‌شناسانه این سه مرتبه از عالم واقع را بر طبق دیدگاه نوافلاطونی خویش این‌گونه بیان می‌کند که: «نمونه‌های دنیای معنوی که در قلمرو روح هستند، در طبیعت به صورت تصویر دیده می‌شوند». از این رو، با توجه به اینکه سودنبرگ بنا بر دریافت‌های خویش درمی‌یابد که اصالت وقایع عالم مادی از ورای این عالم سرچشمه می‌گیرد و در حقیقت این وقایع عالم معنوی است که از اصالت برخوردار است و این عالم مادی صرفاً به عنوان قلمروی است که محل تجلی و ظهور و بروز وقایع عالم معنوی است؛ در ادامه مشاهده می‌کنیم که سودنبرگ در نوشته‌های بعدی خود علی‌رغم علاقه‌اش به علم و دانش، آن را به کناری می‌نهد. در تأیید این فرضیه ما شاهدیم که او بعد از تحوّل روحی خود در کتاب‌های گوناگونش به اصل تناظر و بازنمودهای دنیای معنوی در دنیای مادی به انحاء مختلف اشاره می‌کند. به عنوان مثال او در کتاب *رازهای بهشت* در بخش‌های ۲۹۸۷، ۳۰۰۳، ۳۲۱۳، ۳۲۲۷، ۳۳۳۷، ۳۳۵۲، ۳۴۷۲، ۳۴۸۵ این مسأله را به بیان‌های مختلف مطرح می‌کند.

به عبارتی سودنبرگ این تطابق را در تمام وجوه مادی و معنوی می‌بیند و حتی بر این باور است که: «زمانی که علم به تطابق‌ها و نمودها از بین رفت، کلمه الهی نوشته شد تا در آن همه کلمات و معانی کلمات در تطابق و هماهنگی باشند و شامل آن معنای باطنی یا معنوی شوند که فرشته‌ها با آن سر و کار دارند. وقتی ما می‌گوییم: کلمه الهی، معنای ظاهری آن را می‌فهمیم. در حالی که فرشتگان معنای باطنی آن را درک می‌کنند. تمام فکر فرشته‌ها معنوی و فکر ما مادی است. به نظر می‌رسد این دو نوع فکر، به واقع دو گونه باشند اما حقیقت این است که یکی هستند چون با هم در تطابق‌اند».^۷

از نظر سودنبرگ، تناظر یعنی دنیای معنوی مجزاً و متمایزی از دنیای طبیعی وجود دارد و وقایعی که در سراسر دنیای طبیعی ظهور و بروز پیدا می‌کنند، به واقع نمودهای آن وقایع معنوی هستند. امور دنیوی «نمودی» از امور معنوی هستند و با آنها متناظرند، یعنی اشاره به آن حقایق داشته و حاکی از آنها هستند.^۸ هم‌چون اینکه عواطف و احساسات درونی ما در چهره ما نمود می‌یابد و ویژگی‌های چهره ما متناظر با احساسات ماست و آنچه که در ظاهر مشاهده می‌کنیم، تجلی و نمودی از آنهاست.^۹ شاید گفته شود که این احساسات اموری است که متعلق به شخص درونی است و در

شخص خارجی بسط یافته و تصویر شده است. از این حیث، ویژگی‌هایی که در انسان فرصت ظهور و بروز پیدا می‌کنند به واقع نمودی از همان ویژگی‌های اصیلی هستند که در عالم درون انسان جامه تحقّق به خود می‌پذیرند و این در حالی است که مابین آنچه که در عالم باطن تحقّق می‌پذیرد و آنچه که در عالم صورت می‌بینیم اصل تطابق و تناظر برقرار است.^{۱۰}

آنچه مهم است این است که این دوگانه بودن دنیا را باید در یک فضای کلی و عام درک نمود که از سویی شامل دنیای معنوی یا روح می‌شود (که خودش شامل عالم فرشتگان بهشتی، عالم حد واسط ارواح و عالم دوزخی می‌شود) و از سوی دیگر، دنیای طبیعی که ما زندگی فعلی خود را در آن تجربه می‌کنیم. این دو بخش در مورد هر فرد انسان نیز به کار گرفته می‌شود یعنی هر شخص دارای یک «شخص درونی» است که دنیای معنوی یا روحی است و یک «شخص بیرونی» که دنیای طبیعی اوست.^{۱۱}

اهمیت و کارکرد ویژه‌ای که این دو ساحتی دیدن دارد در این است که ارزش اشکال طبیعی در حد اثرات و معلول بودن آنهاست و آنها را نمی‌توان به عنوان دلایل وقایع عالم واقع دید و به واقع آنها در مرتبه پایین‌تری از مقام علّة‌العلل قرار داشته و این در حالی است که فقط نموده‌ها و تغییرات رخدادۀ آنها است که به چشم ظاهر دیده می‌شود و مورد توجه قرار می‌گیرد. هر صورتی از واقعه‌ای اصیل و دقیق، از عالم باطن منشاء گرفته و آن را متجلی ساخته و حکایت می‌کند. به همین دلیل، آن واقعه‌ای اصیل مقلّم بر اوست.^{۱۲} سودنبرگ از طریق تجربه‌ای مستقیم دریافت که در سه قلمرو دنیای طبیعی (گیاهان، جانوران و جمادات) کوچک‌ترین چیزی وجود ندارد که حکایت‌گر دنیای معنوی نباشد و چیزی در دنیای معنوی یا روحی نیست که متناظرش در دنیای طبیعی وجود نداشته باشد. این رازی است که او در سراسر تفاسیر خود بر کتاب مقلّم‌س شرح کرده و انگشت تأکید بر آن نهاده است و در حقیقت کلیدی به حساب می‌آید که همواره با گشایش رازهایی، در اغلب مواقع منجر به آشکار شدن افق‌های پیش‌بینی نشده‌ای از دیدگاه‌های او می‌شود.^{۱۳} از نظر سودنبرگ، «انسان سعادت‌مند کسی است که در حالت تطابق و تناظر قرار دارد، یعنی وجه خارجی او در تطابق با انسان درونی‌اش است». و از این رو «چنین تناظری آن‌قدر شناخته‌شده و عادی است که مشکل خواهد بود بتوان از هر چیز دیگری نام برد که از آن آشناتر باشد». ^{۱۴} در مسیر

تکامل این دیدگاه ما شاهدیم که از نظر او بدون این ارتباط با دنیای معنوی، نه انسان و نه هیچ بخشی از عالم وجود به هیچ وجه نمی‌تواند کماکان برای لحظه‌ای وجود داشته باشد. این تجربه شهودی به او درکی را عطا می‌کند که جوامع فرشته‌ای و کیفیات آنها را در ارتباط با هر بخش از جسم انسان ببیند.^{۱۵}

به‌طور خلاصه، هر چیزی در دنیای طبیعی، از اندک‌ترین جزء تا صورفلکی، تمامیت و اجزاء حیوانی، گیاهان و عالم جمادات همگی چیزی نیستند جز یک نوع «تئاتر نمایشی» از دنیای معنوی یا روحی. در آنجا ما می‌توانیم امور را در شکل زیبای خود ببینیم البته اگر بدانیم که چگونه باید به آنها در وضعیت بهشتی‌شان بنگریم.^{۱۶} واقع امر این است که از دیدگاه وی بنا بر اصل تناظر، دنیای طبیعی با دنیای معنوی یا روحی یکی می‌شود؛^{۱۷} هر چیزی در طبیعت یک شکل متناظر دارد که مطابق با طرح الهی است. طرح الهی نیز همان خیر الهی است که از پروردگار ساطع می‌شود. این خیر از او شروع می‌شود و در سراسر عوالم بهشتی و سپس در عالم دنیا و به دورترین و ریزترین چیزها می‌رسد. او معتقد است که چیزهایی که در تطابق با این طرح الهی قرار دارند شامل هر چیز خیر و مثمیری می‌شوند، چرا که خیر و خوبی هر چیزی وابسته به فایده و استفاده آن است و شکل عمل، حقیقی بودن آن را نشان می‌دهد؛ زیرا که حقیقت و راستی، شکلی از خوبی است. پس هر چیزی در سراسر دنیا و دنیای طبیعی بر طبق طرحی الهی است که همان خیر و حقیقت است،^{۱۸} هر چیزی در دو دنیای طبیعی و روحی در تطابق با طرحی است که خوب، خیر و حقیقی است^{۱۹} و از اتحاد این دو است که عملاً هر چیزی به وجود می‌یابد.^{۲۰} اما چگونه است که انسان‌ها متوجه این تناظر نیستند؟ در واقع عشق به خود و به دنیا موجب این غفلت شده است. مردمی که خود و دنیای‌شان را دوست دارند تنها بر حواس ظاهری خود توجه دارند و این افراد به موضوعات معنوی تأکید ندارند زیرا در آن صورت باید به حواس باطنی‌تر و عمقی‌تر خود پردازند. در نتیجه آنها موضوعات زیادی را به کناری می‌نهند چرا که می‌گویند ما خیلی بالاتر از این هستیم که بخواهیم راجع به این موضوعات فکر کنیم^{۲۱} و از آنجا که قانون تناظر موضوعی معنوی است، درک آن توسط افرادی که صرفاً به دنیا می‌پردازند امکان‌پذیر نیست.

از نظر مردم قدیم، دانش تناظر از هر دانشی بالاتر بود و از طریق این دانش بود که آنها معرفت و حکمت را کسب می‌کردند و از طریق این دانش است که افراد کلیسایی

با بهشت ارتباط برقرار می‌سازند و در واقع دانش تناظر، دانشی معنوی و ورای عقل استدلالی است. نظر مردم قدیم راجع به تناظر، شبیه به فرشتگان بود، به همین جهت آنها می‌توانستند با فرشتگان صحبت کنند و حتی پروردگار^{۲۲} را ببینند و او به آنها تعلیم دهد، در حالی که امروزه مردم این دانش را فراموش کرده‌اند.^{۲۳}

سودنبرگ معتقد است که بدون فهم قانون تناظر نمی‌توان چیزی را راجع به دنیای معنوی و سریان آن در دنیای مادی، ارتباط دنیای مادی با دنیای معنوی، روح انسان و تأثیر آن بر بخش درونی یا باطن انسان و چگونگی وضعیت انسان پس از مرگ دانست.^{۲۴} وقایع دنیای معنوی بر وقایع دنیای مادی اثرگذار است و این دنیای معنوی است که باعث ظهور و بقای دنیای مادی می‌شود. سودنبرگ می‌گوید منظور من از دنیای مادی یا واقعیت دنیای مادی هر آن چیزی است که در این دنیا نور و گرمای خورشید را دریافت می‌دارد. واقعیت دنیای معنوی نیز بهشت دنیای معنوی و هر آن چیزی است که به آن تعلق دارد.^{۲۵} او مثال می‌زند که نیروی حیاتی دنیای مادی شامل اجزاء گرما و نور است؛ که مطابق آن در دنیای معنوی شامل اجزاء عشق و ایمان است. او اشاره می‌کند که گرما در دنیای مادی در تطابق با عشق در دنیای معنوی و نور در دنیای مادی در تطابق با ایمان در دنیای معنوی است. خورشید دنیای مادی نور و گرما تولید می‌کند، و از خورشید دنیای معنوی هم گرمای عشق و نور ایمان ساطع می‌گردد.^{۲۶}

تناظر در دو مرحله مطرح می‌شود: ابتدا اینکه هر چیزی در بهشت با هر چیزی در انسان در تناظر است و دوم اینکه هر چیزی در بهشت با هر چیز زمینی در تناظر قرار دارد. از آن جا که هر انسان یک دنیای کوچک و تصویری از دنیای بزرگتر است، پس در درون هر کدام از ما یک دنیای مادی و یک دنیای معنوی وجود دارد. آن بخش از وجود ما که باطنی‌تر است و متعلق به دنیای معنوی است روی دنیای مادی یا حواس و جسم ما تأثیر می‌گذارد، همان‌گونه که آسمان یا بهشت بر زمین یا دنیای مادی تأثیرگذار است و تطابق کاملی بین بهشت و انسان وجود دارد.^{۲۷} تناظر و تطابق کامل بهشت با انسان به این معناست که انسان به تصویر بهشت یا به تصویر انسان جهانی و یا به تصویر پروردگار درآمده است. بخش درونی و معنوی ما پذیرنده بهشت و بخش ظاهری وجود ما پذیرنده این دنیا است و هر قدر که باطن ما بیشتر پذیرنده خیر و خوبی و بهشت باشد، تطابق کامل‌تری با بهشت به وجود می‌آید. جوامع بهشتی نیز در تطابق با

اعضاء و ارگان‌های انسان هستند.^{۲۸} بهشت نیز به شکل یک انسان است و هر جامعه بهشتی و هر فرشته هم به شکل انسانی کامل است.^{۲۹} در نتیجه بین تمام قسمت‌های بهشت با تمام بخش‌های وجود انسان تناظر وجود دارد.^{۳۰} به طوری که بهشت دارای دو قلمرو آسمانی و معنوی است و انسان نیز دارای دو بخش «درونی» و «بیرونی» است که بخش آسمانی یا درونی با قلب و بخش معنوی یا بیرونی با ریه‌ها ارتباط دارد. به همان ترتیب که انسان دارای ضربان قلب و تنفس است، ضربان قلب انسان عظیم بهشتی هم با وضعیت عشق او تغییر می‌یابد و تنفس او به وضعیت ایمان و انجام امور خیر وابسته است.^{۳۱} همان گونه که مغز در سر انسان قرار دارد، در سر انسان عظیم بهشتی هم انسان‌ها و جوامع بهشتی زندگی می‌کنند که دارای عشق، آرامش، عقل و معرفت و بی‌گناهی هستند و سودنبرگ این روند مطرح کردن تناظر بین وجود انسان و انسان عظیم بهشتی را برای تمام اعضاء ادامه می‌دهد.^{۳۲} و چون بهشت به شکل پروردگار است، پس تمام تناظرات با بهشت، در واقع تناظر با پروردگار است (یا تطبیق با صفات الهی و تصویر او شدن).

از سوی دیگر بهشت در تناظر با هر چیز زمینی است. موضوعات زمینی نیز در سه قلمرو قرار می‌گیرند: حیوانی، نباتی و معدنی. هر چیزی که بر روی زمین و در این سه قلمرو جای دارد با امور بهشتی یا آسمانی یا معنوی در تطابق قرار دارد.^{۳۳} از طریق این تطابق، دنیای مادی با دنیای معنوی یکی می‌شود؛ بنابراین، دنیای مادی در کلیت خود، تاثیری است که تصویرگر ملکوت پروردگار است.^{۳۴} مثلاً سودنبرگ در تطابق رفتار انسان‌ها با حیوانات، حیوانات مفید را با رفتارهای خوب و حیوانات وحشی را با رفتارهای بد، گاو و گوساله را با روح مادی انسان و حیوانات پرنده را با فعالیت‌های شناختی متناظر می‌داند.^{۳۵}

هر چیزی که در تطابق با طرح الهی باشد در تطابق با بهشت و هر چیزی که در تطابق با طرح الهی نباشد با دوزخ متناظر است و هر آنچه که با بهشت متناظر باشد، منعکس‌کننده خیر و خوبی، و راستی و درستی است و هر چیزی که مطابق با دوزخ باشد، منعکس‌کننده دروغ و بدی است.^{۳۶}

از نظر سودنبرگ کتاب مقدس و کلام الهی به این علت نوشته شده است که تناظر و تطابق دنیای مادی با دنیای معنوی را گوشزد کند و انسان‌ها را به سوی فهم این موضوع رهنمون سازد. پس اگر ما قدرت دستیابی به دانش تناظر را داشته باشیم،

می‌توانیم معنای باطنی کتاب مقدس را بفهمیم. در واقع معنای تحت‌اللفظی شامل اموری می‌شود که در دنیای مادی ماست در حالی که معنای معنوی شامل اموری می‌شود که در بهشت است و از آن‌جا که به علت قانون تناظر، دنیای مادی می‌تواند با دنیای معنوی یکی شود و یکی تصویرگر دیگری است پس هیچ منافاتی بین این دو وجود ندارد.^{۳۷}

به طور خلاصه می‌توان گفت که عالم کبیر یا جهان و عالم صغیر یا انسان هر کدام دارای دو بخش مادی و معنوی هستند. این دو بخش، در هر عالم با یکدیگر و هم چنین با دو بخش مادی و معنوی عالم دیگر، نه تنها در کلیات که در جزئیات نیز در ارتباط و تناظر هستند و عوالم مادی در واقع تصویری از عوالم معنوی هستند. بخش باطنی یا معنوی انسان باید هرچه بیشتر در تطابق با بخش معنوی عالم یا بهشت باشد تا همه چیز در جهت خیر و خوبی، راستی و درستی و منطبق با طرح الهی پیش رود.

۱. تفسیر متفاوتی از کتاب مقدس

محور دوم اندیشه عرفانی سودنبرگ در ضمن ارائه تفسیری متفاوت از کتاب مقدس شکل می‌گیرد. در واقع اولین جمله از کتاب *رازهای بهشت خلاصه نظریه‌ای* است که اساس و مبنای کار سودنبرگ در تفسیر کتاب مقدس است: «کلام الهی در عهد عتیق شامل رازهای بهشت است و هر جنبه از آن با پروردگار، بهشت، کلیسا، ایمان و تمام معتقدات ایمانی سروکار دارد؛ ولی فرد نمی‌تواند این مفاهیم و معانی را در این حروف یا در معنای تحت‌اللفظی آنها بیابد.»^{۳۸} پس متن مقدس یا کلمه الهی، معنای باطنی دارد که نمی‌توان آن را از شکل ظاهری‌اش و یا از معنای تحت‌اللفظی آن به دست آورد. تفسیر صحیح نیاز به وحی الهی دارد و کلام الهی بدون معنای باطنی، هم‌چون جسم بدون روح است و تعداد کمی از افراد چنین توانایی را دارند که سودنبرگ یکی از آنان بود. او متذکر می‌شود که بدون کمک پروردگار، امکان رسیدن به معنای باطنی وجود ندارد: «پروردگار با لطف خود این فرصت و امکان را به من عطا کرد تا با ارواح و فرشتگان همراه شوم و صحبت آنها را شنیده و با آنها سخن گویم و در آن دنیا من راجع به انواع مختلف ارواح، وضعیت ارواح پس از مرگ، دوزخ و بهشت را آموختم. در نتیجه من توانستم امور حیرت‌انگیزی را در دنیای دیگر ببینم و بشنوم که هرگز قبل از این کسی به آن امور آگاهی نداشت و یا قدرت دیدن آن را نداشت.»^{۳۹} از نظر او «معنای ظاهری» اصطلاحات کتاب مقدس و بیانات مرتبط با «معنای باطنی» را نمی‌توان

بلادرنگ ظاهر نمود. در این صورت رمزگشایی عهد جدید و همچنین پرده‌برداری از رازهای مخفی آن بسیار مهم می‌شود. کلید این رموز را نیز نمی‌توان در خود عهد جدید یافت، بلکه باید با ارتباطی مستقیم با بالاترین مرتبه به این رمزگشایی دست یافت. نقادی عقل‌گرایانه که در دوران سودنبرگ به ظهور رسیده بود، نظرات سنتی و قدیمی عهد جدید و کلام خداوند را بدون مفهوم می‌دانست. عقل‌گرایی که در اندیشه، رفتار و گفتار بر اصول عقلی تکیه داشت و عقل را تنها منبع معتبر شناخت می‌دانست، سایه شک و تردید را بر تعالیم رسمی و سنتی، اعم از دین و علم گستراند، هم‌چون: «یعقوب شاخه‌های سبز و تازه درختان بید و بادام و چنار را کند و خط‌های سفیدی بر روی آنها تراشید و این چوب‌ها را در آبشخور قرار داد تا وقتی گلّه‌ها برای خوردن آب می‌آیند، آنها را ببینند و جفت‌گیری کنند. آنها بره‌هایی می‌زاییدند که خط‌دار، خال‌دار و ابلق بودند» (پیدایش ۳۰: ۳۷-۴۰).

اما سودنبرگ با استدلال خود این مشکل را حل کرد. به نظر او اگر تلقی کسی این‌گونه باشد که کتاب مقدس از کلمه اول تا آخر از طرف خداوند است و هم‌زمان تصدیق کند که معنای تحت‌اللفظی متن گویا نیست؛ تنها راه حل این است که مسلّم بگیرد که معنا از ظاهر کلمات به دست نمی‌آید. متن الهی باید حاوی «رازها»یی (arcana) باشد که در واقع معنای باطنی است که آن رازها را نشان می‌دهد و بدون این معنای باطنی، کتاب مقدس نمی‌تواند کلام پروردگار باشد.^{۴۰}

سودنبرگ، آشکارا سنجش و همانندنگاری با ارگان‌سیم‌های زیستی را در نظر می‌گیرد و می‌گوید همان‌طور که جسم صرفاً مادی و بدون روح، مرده است، کلام پروردگار هم در صورتی حیات می‌یابد که دارای ابعاد باطنی باشد و این ابعاد باطنی را ابتدا نمی‌توان از متن ظاهری به دست آورد.^{۴۱} سودنبرگ در تفسیر سفرهای خروج و پیدایش در کتاب *رازهای بهشت*، سعی در رمزگشایی از این آیات دارد و از نظر او، هر واژه نسبت به معنای ظاهری خود دارای معنای دیگری است. در اینجا چند نمونه از رمزگشایی‌های او ذکر می‌شود:

روز: خیر و خوبی / شب: شرّ و اهریمن / نور: حقیقت / تاریکی: دروغ / ابر: کلام الهی بر طبق معنای تحت‌اللفظی / گوش: اطاعت / قلب: میل به خوبی / چشم: عقل / دست: قدرت / پاشنه: پایین‌ترین مرتبه زمینی / آشور: استدلال تحریف شده / مصر: اطلاعات

مبنی بر واقعیت / اسب: عقل / زمین: کلیسا / جاذبه، مسیر: حقیقت / دریا: معرفت (دینی) / یعقوب: احسان / یوحنا: کارهای خیر / پطرس: ایمان.

در متی ۲۴: ۲۹-۳۱ آمده است که: «بعد از آن مصیبت‌ها، خورشید تیره و تار شده، ماه دیگر نور نخواهد داد، ستارگان فروخواهند ریخت و نیروهایی که زمین را نگاه داشته‌اند، به لرزه درخواهند آمد. و سرانجام نشانه آمدن من در آسمان ظاهر خواهد شد. آنگاه مردم در سراسر جهان عزا خواهند گرفت و تمام مردم دنیا مرا خواهند دید که در میان ابرهای آسمان، با قدرت و شکوهی خیره کننده می‌آیم».

سودنبرگ می‌گوید مردم احتمالاً با فهم معنای ظاهری این آیات، زمان وقوع این وقایع را در آخرالزمان می‌دانند. درحالی که این مردم از معنای پنهان این آیات اطلاع ندارند. چرا که در وراء معنای تحت‌اللفظی، معنای باطنی وجود دارد و کلام الهی بر مبنای تناظر نوشته شده است و هر معنای ظاهری دارای معنایی باطنی و معنوی نیز هست. در کلام الهی، خورشید همان پروردگار در ارتباط با عشق است^{۴۲} و ماه نیز پروردگار در ارتباط با ایمان است.^{۴۳} ستارگان، بینش‌ها و ادراکات نسبت به آنچه که خوب و واقعی است^{۴۴} و تمام مردم در سراسر جهان، تمام عناصر و اجزاء عشق و ایمان هستند.^{۴۵} آمدن پروردگار به معنای حضور او در کلام الهی و وحی،^{۴۶} ابرها به معنی کلام الهی به صورت تحت‌اللفظی،^{۴۷} قدرت و شکوه خیره کننده نیز به معنای حقایق الهی به همان صورتی است که در بهشت و در معنای باطنی کلام الهی ظاهر می‌شود.^{۴۸} یعنی در واقع این آیه به انتها رسیدن کلیسا را نشان می‌دهد که در آن زمان دیگر عشق و ایمانی وجود ندارد و در آن زمان پروردگار از کلام الهی پرده‌برداری کرده و معنای اصلی آن را مشخص می‌سازد و این معنای خاص و باطنی نیز برای ما در بهشت و دوزخ، پس از مرگ آشکار خواهد شد.^{۴۹}

معمولاً بین معنای تحت‌اللفظی یا تاریخی با معنای معنوی یا عرفانی که به میزان زیادی بر انواع گوناگون تفاسیر تمثیلی تکیه دارد، تمایز قائل می‌شوند. مطرح کردن معنای باطنی برای کتاب مقلّس در مسیحیت موضوع جدیدی نبود. این موضوع را ابتدا فیلون اسکندرانی (۲۰ پ.م-۵۰ م) مطرح کرد. بعد از او اریگن (۱۸۵-۲۵۴ م) برای کتاب مقلّس سه معنا را در تطابق با روح، نفس و جسم در نظر گرفت و در قرون وسطی چهار معنا را مطرح کردند که این چهار معنا را قبلائی‌های یهودی هم با توجه به چهار دنیای قبلائی که دنیاهای جسم، روان، روح و الهی بودند، در نظر می‌گرفتند و

در سراسر قرون وسطی به عنوان رویکردی معیار به کار می‌رفت. در دوران اصلاحات حمله سختی به این رویکرد شد چرا که پروتستان‌ها تنها معنای تحت‌اللفظی را قبول داشتند. مارتین لوتر به سختی به نگرش اریگن حمله کرد و جان کالون این کار را به روشی شدیدتر پی‌گیری کرد.^{۵۰}

هانس یواخیم کراس^{۵۱} در بررسی انتقادی تاریخی از عهد عتیق بر طبق دیدگاه لوتر و کالون توضیح می‌دهد: «در فضای وسیع احتمالات تفاسیر تمثیلی، با هرگونه تفسیر تمثیلی، صدای انسان با صدای خداوند به طور نامحسوسی آمیخته می‌شود، انسان در جایگاهی قرار دارد که باید ساکت بماند و صرفاً گوش دهد».^{۵۲} با این حال سودنبرگ یک مسیحی لوتری است و به نظر می‌رسد که اصول لوتری را به نفع روش تفسیری‌ای که مستقیماً به فیلون، اریگن و جریان اصلی هرمنوتیک قرون وسطایی بازمی‌گردد، به کناری می‌نهد. مارتین لام^{۵۳} نیز روش تفسیری سودنبرگ را دقیقاً بر مبنای روش فیلون اسکندرانی و اریگن می‌داند و در نهایت می‌گوید:

«در مجموع، تنها تفاوت میان نتایج سودنبرگ و متقدمان این است که نتایج کار او برگرفته از نظام فلسفی اوست در صورتی که شروح متقدمان، بر مبنای نظام‌های مربوط به آنهاست. سودنبرگ هم شبیه به پیشینیان خود برای دوباره شکل دادن به معانی متن مقدس، آزادانه از تفسیر تمثیلی استفاده کرده است و از این طریق توانسته است عقاید الهیاتی خود را به صورتی منطقی در این شکل هرمنوتیکی نشان دهد. از زمانی که تأکید دارد که تمام آموزه‌های کلیسایش را از قرائت کلام الهی تعلیم گرفته است، کاملاً صداقت دارد؛ با این همه، او دیدگاه مستقل الهیاتی - فلسفی را به وجود آورد که تک تک نظریاتش را در این دیدگاه از طریق کتاب مقدس تأیید کرده و اعتبار بخشید».^{۵۴}

اما هانه گراف^{۵۵} معتقد است که تفسیر تمثیلی سودنبرگ با پیشینیان تفاوت دارد، چرا که در نظر آنان تفسیر تمثیلی دارای بار چندلایه معنایی بود اما تفسیر سودنبرگ فقط دو لایه دارد: ظاهری و باطنی. انسان‌ها معنای باطنی را نمی‌فهمند و بنابراین خود پروردگار باید آن را برای بشر از طریق برگزیده‌اش که سودنبرگ باشد پرده‌برداری کند. از نظر هانه‌گراف نوع تفسیر سودنبرگ هم کاملاً با نوع تفسیر کاتولیکی تفاوت دارد:

«تفاسیر تمثیلی سودنبرگ تماماً نتیجه منطقی کتاب مقدس‌گرایی نگرش پروتستان و بازتابی از احساس عمیق گوش دادن به کلام پاک و بدون ناخالصی پروردگار است. سنت‌ها و نظریات انسانی، اصالتی مشکوک دارند و اجازه دخالت به آنها داده نمی‌شود.

رمز و راز بزرگ کتاب مقدس را تنها خود پروردگار می‌تواند بگشاید.^{۵۶} کاتولیک‌ها با قرائت عهد جدید می‌توانستند برای خود این امکان را به وجود آورند که ایمانی پاک آنها را هدایت نماید که در این ایمان، روح‌القدس به صورتی نامرئی نقش‌آفرینی می‌کند. اما سودنبرگ انسان را در یک مواجههٔ چهره به چهره با پروردگار درمی‌یابد که از طریق کلمهٔ الهی‌اش با او ارتباطی را برقرار می‌سازد. از این رو، نمی‌توان این نوع تفسیر سودنبرگ را با مذهب پروتستان او در منافات دید. با این حال نظر خود سودنبرگ در مورد انواع دیگر تفاسیر این‌گونه است:

«برخی از مردم در سراسر زندگی مادی خود، هنگامی که کلام الهی را قرائت می‌کنند، منحصراً به انتقاد از آن می‌پردازند بدون اینکه دغدغه‌ای برای فهم معنای آن داشته باشند و افکار آنها هم‌چون خطوطی به نگارش در می‌آید که به جای اینکه انتهای آنها از هم بازگردد، در شبکه‌ای به یکدیگر پیچیده و بافته می‌شود. در برهه‌ای از زمان برخی از این افراد با من بودند و از این رو هر چیزی که فکر می‌کردم و می‌نوشتم شکل آشفته‌ای پیدا می‌کرد. تفکر من عملاً زندانی شده بود؛ زیرا آنها، کلمات را به خود محدود ساخته و توجه مرا به شدت از معانی دور می‌ساختند».^{۵۷}

به هر حال سودنبرگ تلاش داشت تا میان سبک‌های گوناگون در کتاب مقدس افتراقی را ایجاد کند و این سبک‌ها را با مراحل تاریخی مختلف در مورد پیشرفت انسان و هشیاری و آگاهی دینی آنها مرتبط سازد. پس او بر این باور است که کتاب مقدس در چهار سبک و حالت به نگارش درآمده است:

- در اولین حالت، کتاب مقدس برای مردم «قدیمی‌ترین کلیسا» نوشته شده است که اولین بخش‌های کتاب مقدس، داستان‌های مربوط به آفرینش، باغ عدن و هر چیز دیگری تا زمان ابراهیم و یا یازده بخش سفر پیدایش با این شیوه نوشته شده‌اند. این بخش‌ها به معنی واقعی کلمه، تاریخ هستند و حتی اسطوره هم نیستند. به نظر می‌رسد که مسائل مطرح شده در این بخش‌ها مربوط به امور زمینی و دنیایی است، اما در واقع باید هر چیزی را در مورد آنها از طریق شیوه‌های معنوی و بهشتی دریافت کرد و اگرچه تا حدی حالت روایی دارد، اما با بخش‌هایی که به شیوهٔ «روایی» یا «تاریخی» نوشته شده‌اند، تفاوت دارند و این امر، در جهت بخشیدن حیات بیشتری به آنها است. این بخش‌ها نباید به هیچ وجه تحت‌اللفظی معنا شوند.

- حالت دوم، سبک نبوی است که مستمر و یکدست نیست و شکلی تا حدودی تاریخی دارد. اگر این بخش را تحت‌اللفظی معنا کنیم، معنای‌شان ناپیوسته و بریده بریده به نظر می‌رسد و تقریباً کاملاً نامفهوم می‌شود و معنای آنها نیز تنها از منظر باطنی به دست می‌آید؛ زیرا این وقایع تاریخی نیز خود نمادین و معنادار هستند.

- حالت سوم، سبک روایی و تاریخی که در کتاب‌های موسی از داستان زندگی ابراهیم به بعد و یوشع، داوران، ساموئل و پادشاهان دیده می‌شود. موسی این روایات از کتاب *مقّاس* را دریافت داشت. وقایع تاریخی در این بخش کاملاً معنای تحت‌اللفظی دارند؛ ولی در کلّ و در جزئیات، آنها هم معنای باطنی متفاوتی دارند چرا که این وقایع تاریخی خود نمود و دارای معنای نمادین هستند.

- حالت چهارم سبک مزامیر داوود است که به واقع «راه میانه‌ای بین سبک نبوی و روش معمولی از صحبت‌های میان مردم است». این بخش در واقع صحبت‌های پروردگار در لوای شخصیت داوود است، در زمانی که او پادشاه بود.^{۵۸}

حاصل آنکه با توجه به این تقسیم‌بندی‌ها، سودنبرگ تنها کتاب‌هایی را که دارای معنای باطنی باشند، متعلق به کتاب *مقّاس* می‌داند. از نظر سودنبرگ، عهد عتیق شامل: اسفار خمسه، یوشع، داوران، ساموئل اول و دوم، پادشاهان اول و دوم، مزامیر، اشعیا، ارمیا، مراثی، حزقیال، دانیال، هوشع، یوئیل، عاموس، عویدیا، یونس، میکاه، ناحوم، حقیوق، صفنیا، حجی، ذکریا و ملاکی می‌شود و در عهد جدید تنها چهار انجیل و مکاشفات را مستقیماً الهام شده از آسمان می‌دانست. سودنبرگ در توضیحی که برای جبرئیل بایر^{۵۹} در این مورد می‌نویسد، می‌گوید:

«با احترامی که برای مکتوبات رسولان و پولس قائلم، اما آنها را در کتاب «رازهای بهشت» ذکر نکردم. زیرا آنها مکتوباتی اعتقادی هستند و به سبک کتاب *مقّاس* شبیه به انجیل‌ها و کتاب مکاشفه نوشته نشده‌اند. سبک کتاب *مقّاس* یک‌سره بر مبنای هماهنگی و تناظرات است، از این رو، دارای ارتباط مؤثر و بلادرنگی با آسمان است. اما در مکتوبات اعتقادی سبک دیگری وجود دارد که در واقع آنها هم با آسمان ارتباط دارند اما با واسطه...»^{۶۰}

در یک جمع‌بندی سودنبرگ این چهار سبک کتاب *مقّاس* را برای چهار کلیسا و یا چهار دوره زمانی می‌داند. یعنی به زعم او کتاب *مقّاس* که در هر دوره وجود داشته است، همان کتاب *مقّاس* نیست که ما امروز داریم.^{۶۱} سودنبرگ علاوه بر تشخیص

چهارسبک و چهارکلیسا تا ظهور کلیسای جدید، «مراحل تباهی» این کلیساها را هم توضیح می‌دهد: «اول از همه مردم شروع به فراموشی سپردن هر آن چیزی کردند که خوب و حقیقت بود و برسر آن به نزاع و مناقشه پرداختند، در مرتبه دوم آن را تحقیر کردند و در مرتبه سوم از تأیید و تصدیق خیر و حقیقت سرباز زدند و در مرتبه چهارم از آن به زشتی یاد کرده و به آن ناسزا گفتند».^{۶۲} (سودنبرگ پیشرفت کلیساها را هم با تفسیر مفصل از متی ۲۴ که در بخش‌های ۳۳۵۳-۴۴۲۴ کتاب *رازهای بهشت* آمده است، توضیح می‌دهد).

ما باید برای فهم انگیزه سودنبرگ در تلاش برای تفسیر سفرخروج و پیدایش، در نظر داشته باشیم که از نظر او کتاب *مقلّس* به راستی وسیله‌ای برای متحدکردن بهشت یا آسمان با زمین بود. «کتاب *مقلّس* از جانب پروردگار است و از بهشت برای ما فرستاده شده است و نه تنها برای مردم زمین، بلکه برای فرشتگانی هم نوشته شده که با ما حضور دارند. به همین دلیل است که کتاب *مقلّس* این ماهیت را دارد و شباهت به هیچ تکه ادبی دیگری ندارد».^{۶۳}

سودنبرگ در کتاب *رازهای بهشت* به تفسیر سفرهای پیدایش و خروج و رمزگشایی از آنها می‌پردازد تا از این طریق بتواند روایتی منسجم در مورد معنای باطنی این آیات ارائه کند. مثلاً سودنبرگ آفرینش شش روزه در سفر پیدایش را شش مرحله متوالی بازسازی در انسان می‌داند. یعنی، به تعبیر او، آفرینش از مرحله ابتدایی «بی جان» بودن تا مرحله‌ای که فرد به تکامل معنوی می‌رسد، ادامه دارد و هفتمین روز یا سبب نیز اشاره به فردی است که به بالاترین مرحله از کمال شخصیتی رسیده و فردی «بهشتی» شده است؛ و در همین راستا توصیف باغ عدن هم در واقع توصیف ماهیت و ذات آن فرد و سرشت او به حساب می‌آید. سپس او اشاره دارد که در واقع این شخص مظهر قدیمی‌ترین کلیسا است و اینکه چگونه این کلیسا به آرامی از وضعیت بهشتی اولیه‌اش رو به زوال سیر می‌کند. این امر اتفاق افتاد زیرا اعضاء کلیسا «اصرار بر استقلال و خودمختاری» داشتند و شروع به باور آن چیزی کردند که حواس مادی‌شان به آنها نشان می‌داد؛ او در این نمادشناسی حواس پنج‌گانه را در بهشت با نماد مار هم‌سان می‌گیرد. سودنبرگ در ادامه معتقد است که آنها شروع به آزمودن اصول ایمانی کردند تا از حقایق آنها مطمئن شوند که این موضوع و دیدگاه شکاکانه نیز در متن

مقدس با خوردن از درخت معرفت نمادپردازی شده است.^{۶۴} در واقع سودنبرگ با این روش رمزگشایی، موضوع کلام الهی را در کل، بازسازی می‌داند.^{۶۵} آن‌گونه که در بالا نیز اشاره شد او در تفسیر خود برای اثبات نظریاتش از سایر آیات کتاب مقدس نیز بهره می‌گیرد، مثلاً در سفر پیدایش، روز را به معنای خیر و خوبی و شب را به معنای شرّ و اهریمن می‌گیرد، پس مردم خوب کارهایی را انجام می‌دهند که با روز ارتباط دارد و افراد بدکار با شب مرتبط می‌شوند. از این رو نور به معنای حقیقت و راستی، و تاریکی به معنای دروغ است. در این مورد یوحنا ۳: ۱۹-۲۰ را به عنوان شاهد می‌آورد که: «مردم تاریکی را بیشتر از نور دوست دارند، درستکارانی که اهل حقیقت هستند به سوی نور می‌آیند.» یا در روند بازسازی، ما تصور می‌کنیم که این خود ما هستیم که کار خوب را انجام می‌دهیم، در حالی که واقعیت این است که این امر از پروردگار ناشی می‌شود. پروردگار، خود بذرها یا کلام الهی را در زمین یا انسان می‌کارد همان‌طور که در متی ۱۳: ۱۹-۲۳، ۳۷-۳۹ و مرقس ۴: ۱۴-۲۰ و لوقا ۸: ۱۱-۱۵ آمده است. «عیسی فرمود: بسیار خوب، من همان کسی هستم که تخم خوب در مزرعه می‌کارد. مزرعه نیز این دنیا است و تخم‌های خوب آنانی هستند که پیرو ملکوت خداوند هستند و علف‌های هرز پیرو شیطان‌اند».

سودنبرگ از بخش ۱۲، سفر پیدایش را که مربوط به حضرت ابراهیم و فرزندانش است را از نظر معنای باطنی به دوران طفولیت و کودکی مسیح مرتبط می‌داند تا او مدل و الگویی آرمانی از پیشرفت را ارائه دهد تا هر انسانی بتواند آن را برگزیند. برای مثال او با اشاره به عبارت «از سرزمین خود بروید» می‌گوید مسیح باید علائق دنیایی و جسمانی خود را رها می‌کرد^{۶۶} و یا «در این سرزمین قحطی است» یعنی کمیابی معرفت بر او در زمان جوانی اثر می‌گذاشت^{۶۷} و یا «ابراهیم به مصر رفت تا به عنوان مهاجر در آن‌جا مقیم شود» به این معناست که مسیح تعالیمی را از کلام الهی فرا گرفت^{۶۸} و یا جنگ‌های ذکر شده در بخش ۱۴ سفر پیدایش، به معنای نبردهای معنوی است که او داشت^{۶۹} تا اینکه کیفیت انسانی مسیح به کیفیت الوهی او پیوندد. در سراسر این بحث، ذهن علمی و نظام‌مند سودنبرگ وقوف به آگاهی الوهی را از طریق زبان تخصصی، دقیق و خشکی توصیف کرده است که یادآور آموزه‌های متون فیزیک یا شیمی است.^{۷۰} اگر بخش‌های زیادی از سفر پیدایش به فرآیندهای درونی می‌پردازد که مسیح از آن طریق به آگاهی معنوی رسید، تمام سفر خروج به کلیسایی می‌پردازد که او در ادامه

بنیان نهاد. به نظر او از بخش ۳ سفر خروج به بعد به اعضای کلیسا تعلیم داده می‌شود که مسیح آنها را نجات می‌دهد و بعد از اینکه به آنها انواع گوناگونی از خیر و حقیقت داده شد، آنها را به بهشت می‌برد.^{۷۱} موسی خیر و خوبی شریعت الهی را نشان داد و هارون راستی و درستی آن را، روبین و شمعون اجزاء ایمان را نشان دادند، و لاوی و طایفه اش احسان و خیرخواهی را.^{۷۲} عبور از صحرا به این معناست که فرد برای رسیدن به بهشت باید از میانه سختی و فلاکت بگذرد و متحمل چالش‌های روحی شود در حالی که همیشه پروردگار را در کنار خود داشته باشد.^{۷۳} سودنبرگ در تفسیر عبادتگاه تابوت می‌گوید: «عبادتگاه خود بهشت را نمایان می‌کند و تابوت درونی‌ترین بخش آن و شریعت هم پروردگار را نمایان می‌سازد. میز نان مقدس و چراغ‌دان نمایشگر کیفیات بهشتی است که از سوی پروردگار در بهشت اعطا می‌شود و لباس هارون هم نشانگر کیفیات معنوی است که در آن جا اعطا می‌شود».^{۷۴} سودنبرگ با ذکر خاستگاه الهی دیدگاه خود به تفسیر در سراسر کتاب *رازهای بهشت* ادامه می‌دهد تا معنای باطنی آیات کتاب مقدس را آشکار سازد؛ چرا که به زعم او کلام الهی بر مبنای قانون تناظر نوشته شده است و میان معنای تحت‌اللفظی که مربوط به امور مادی و دنیایی است با معنای باطنی که مربوط به امور معنوی است تطابق و تناظر کاملی برقرار است و هیچ منافاتی بین این دو دیده نمی‌شود و از طریق کتاب مقدس است که اتحاد انسان با بهشت صورت تحقق به خود می‌پذیرد.^{۷۵}

۲. تفسیری دینی از دوره‌های ارتباط انسان با امر قدسی.

یکی دیگر از محورهای بنیادین اندیشه عرفانی سودنبرگ در قالب تفسیری دینی از دوره‌های متفاوت ارتباط انسان با امر قدسی شکل می‌گیرد. به باور سودنبرگ، در هر دوره زمانی کتاب مقدس خاصی برای مردم آن زمان وجود داشته است. قدیمی‌ترین کلیسا که قبل از سیل وجود داشته، یک شکل آن را داشته است؛ کلیسای قدیم در بعد از سیل شکل دیگری از آن را برخوردار است؛ دین یهودی هم کتابی داشته که آن را موسی و انبیاء نوشته‌اند و سرانجام کلیسای جدید کتاب مقدسی دارد که آن را نویسندگان اناجیل نوشته‌اند.^{۷۶} پس کلاً چهار دوره زمانی با چهار کتاب مقدس خاص آن دوره وجود داشته است که در طی آن چهار دوره متفاوت، انواع ارتباط انسان با امر قدسی شکل می‌گیرد.

الف: دورهٔ اعضای «قدیمی‌ترین کلیسا»: در پیش از سیل، مردمی آسمانی و بهشتی بودند که زندگی خود را در معاشرت با فرشتگان می‌گذرانیدند. آنها هیچ کشیش یا مناسک و مراسم ظاهری نداشتند و احتیاجی هم به کتاب مقدس مکتوب نداشتند. «عقل آدم» به آنها این امکان را می‌داد که بلاواسطه با فرشتگان ارتباط برقرار سازند و دریافت شهودی و بی‌واسطه‌ای از حقیقت الهی داشته باشند.

پس آنها از طریق فهم و دریافت مستقیم می‌دانستند که چه چیزی خوب و حقیقت است و کتاب مقدس آنها بر «قلب‌هایشان» نوشته شده بود. آنها امور دنیایی را از طریق حواس خود درمی‌یافتند و هم‌زمان آنها را به صورت معنوی می‌فهمیدند. «هرچیزی را که آنها می‌دیدند (یا از طریق حواس درک می‌کردند) برای آنها نمادی از حقایق معنوی و آسمانی ساحت ربوبی بود».^{۷۷} قدیمی‌ترین انسان‌ها بر مبنای قانون تناظر فکر می‌کردند و هر چیزی در دنیای مادی، آنها را به سوی معنای معنوی آن رهنمون می‌ساخت؛ به طوری که این انسان‌ها که مربوط به دوران طلایی بودند می‌توانستند با فرشتگان همراه شده و هم‌سخن شوند. از نظر آنان بهشت با زمین یکی و متحد بود، به همین جهت طلا و دورهٔ طلایی به معنای خیر و خوبی بهشتی است.^{۷۸} در این دوره با تأثیر مستقیم بهشت بر روی بخش باطنی فرد، بخش ظاهری نیز متأثر می‌شد. آنها در اصیل‌ترین شکل خوبی که متناظر با درونی‌ترین بخش بهشت و فرشتگان ملکوتی یا آسمانی بود قرار داشتند.^{۷۹}

ب- دورهٔ «کلیسای قدیمی» که بعد از سیل وجود داشت که اگرچه آنها هم افرادی معنوی بودند اما دیگر آسمانی و بهشتی نبودند و در نتیجه به جای دریافت و فهم مستقیم، از طریق نمادها و بازنمودها تعلیم می‌یافتند. حکمت و عشق کاملی که ویژگی اعضای قدیمی‌ترین کلیسا بود شروع به افول یافت و از آنجا که آنها دیگر حقایق را به صورت شهودی و بلاواسطه دریافت نمی‌کردند، اعضای دومین کلیسا مجبور بودند بر ایمان خود متکی باشند. آنها برای خواندن نشانه‌های خداوند در طبیعت، یک نظام مفصل و پیچیده از نشانه‌ها، تصاویر، علائم و رموز را به وجود آوردند. رهبران این کلیسا در جهت ارتقاء قدرت خود به سوءاستفاده از حکمت رمزی پرداختند و از این رو شأن روحانیت سقوط کرده و به خرافات جادویی، مراسم و مناسک بت‌پرستانه و چندخدایی تبدیل شد و علم مقدس رمزی و تصویرنگاشته‌ها که در اصل بر مبنای تناظر حقیقی بین آسمان و زمین بود، به ابزاری برای جادوی اهریمنی مبدل شد. کتاب

مقّلس آنها، شامل بخش‌های نبوی و تاریخی می‌شد که گم شده است.^{۸۰} این دوره را دوره نقره‌ای نامیده‌اند که مردم این زمان قانون تناظر را به صورت عینی نمی‌فهمیدند، بلکه از طریق دانش و علم بدان پی می‌بردند. با این حال هنوز در میان این دو اتحاد و هماهنگی بین بهشت و بشریت وجود داشت اما نه به مانند دوره اول. نقره نیز به معنای خیر و خوبی معنوی بود و یا راستی و درستی که منشأ بهشتی و آسمانی دارد.^{۸۱}

ج- دوره «کلیسای یهودی»: با وحی ده فرمان، کلیسای سوم یا یهودی پدیدار می‌شود. شریعت یهودی و مراسم قربانی صرفاً نمودهایی ظاهری داشت و در واقع آنها «ترفند عقل» به حساب می‌آمدند که از طریق آنها، حقایق الهی باطنی‌تر به صورت شکل‌های ظاهری و نمادین برای آیندگان محفوظ نگه داشته می‌شود؛ اگرچه که در این میان اعضای کلیسای یهودی دیگر خود توانایی فهم معنوی این نمادها را نداشتند. کلیسای یهودی با ویرانی اورشلیم و آوارگی آنها به نهایت کار خود رسید و این در حالی بود که کتاب آنها نیز عهد عتیق بود.^{۸۲} مردم دوره سوم اگرچه که با قانون تناظر آشنا بودند، اما بر این مبنا فکر نمی‌کردند و فقط به خیر و خوبی در سطح مادی آن و نه در سطح معنوی توجه داشتند. این دوره را دوره برنز و به معنای خیر و خوبی مادی می‌نامند.^{۸۳}

- دوره «کلیسای مسیحی»: مسیح شکل صرفاً ظاهری پرستش را نادیده گرفت و دوباره توجه را بر حقایق باطنی ایمان معطوف ساخت، اما این امر هم منجر به بازگشت دوران طلایی نشد و این در حالی بود که دیگر برای انسان فهم حقیقت ممکن نبود. در واقع تنها جمع رسولان اولیه پاک بودند و با پیشرفت کلیسای کاتولیک رومی، کلیسای مسیحی به سرعت رو به زوال نهاد و سرانجام تقلیدی از کلیسای حقیقی شد. در دوره چهارم یا آهن، راستی و درستی امری زننده شد و خیر و خوبی بی‌معنا گردید. دانش تناظر و هر آگاهی نسبت به بهشت و منابع غنی آن به کلی فراموش شد.^{۸۴} اصلاحات پروتستان هم موفق به بازگرداندن کلیسا به فهم واقعی کتاب مقّلس نشد. کتاب این کلیسا متشکل از عهد جدید و قدیم بود و حالا وحی‌های رسیده به سودنبرگ، دوران پنجم یا «کلیسای جدید» را شکل می‌داد که در بین چند نفری تأسیس شده بود که «قابل تعلیم بودند». این افراد کسانی بودند که تنها پروردگار آنها را می‌شناخت و این در حالی بود که از این برگزیدگان که به سوی زندگی راستین بر مبنای عشق و ایمان زندگی می‌کردند، تنها چند نفری در کلیسای فعلی حضور داشتند و در گذشته هم همیشه

افرادی خارج از کلیسا بوده‌اند که فهمی جدید از آموزه‌های دین را مطرح می‌ساختند.^{۸۵} در همین راستا سودنبرگ مکتوبات خود را به عنوان منادی و پیام آور کلیسای جدید مطرح می‌کند. سودنبرگ تنها در اواخر زندگی‌اش بود که ادعایی را مطرح کرد مبنی بر اینکه این نوشته‌ها در واقع کتاب مقدس جدیدی هستند که شکل‌گیری و انتشار آنها نمایش‌گر رجعت دوباره است.^{۸۶}

نتیجه‌گیری

در نگاهی کل‌نگرانه، تمام تکثرات گوناگون در این عالم، جلوه و ظهوری از حقایق عالم معنوی است و در نتیجه میان پدیده‌های مختلف هستی، تطبیق و هماهنگی وجود دارد. تناظر میان عالم صغیر و کبیر، بحثی مشترک در عرفان ادیان گوناگون است. معمولاً در این مکاتب، آدمی نمونه کوچکی از عالم است و انسان به عنوان عالی‌ترین و کامل‌ترین مصداق اسماء و صفات خداوند شناخته می‌شود. ایمانوئل سودنبرگ نیز دنیای مادی و معنوی را دارای طرح و الگویی قابل انطباق می‌دانست که وحدت‌پذیرند. از نظر او، هرچه در این دنیا هست، اصل و نظیر آن در دنیای دیگر نیز وجود دارد و هر چه انسان شریف‌تر باشد فهم و درک این مسأله و خداوند برایش ممکن‌تر است؛ زیرا پروردگار، شبیه و المثناى نامشهود انسان است. او بر این باور است که هر آنچه که در عالم ظاهر مشاهده می‌شود و صورت تحقق به خود می‌گیرد، در واقع نمودی از آن بودی است که در عالم باطن وجود دارد و اصل و حقیقت امور جاری در این ساحت از هستی در عالمی ورای این جهان قرار دارد. سودنبرگ در ضمن محور دوم اندیشه عرفانی خود، دست به تفسیری نمادشناسانه از آیات کتاب مقدس می‌زند که در بردارنده ارتباطی عمیق با مفاهیم و برداشت‌های عرفانی است و حکایت از نوعی حیات و زندگی و عمق معنایی ژرف دارد. او دوره‌های زندگی دینی بشر را در چهار دوره تقسیم‌بندی می‌کند که از مرحله شفافیت و زلالی اندیشه و ارتباط عمیق و وثیق عالم مادی و معنوی شروع می‌شود و در ادامه به نوعی از فراق و غربت اندیشه بشری از پیوند با حقایق معنوی ختم می‌گردد. سودنبرگ افکار خود را در بیش از پنجاه جلد کتاب بیان داشت که مهم‌ترین آنها *رازهای بهشت* است. وی از بارزترین جلوه‌های اندیشه پروتستان عرفانی در اروپای شمالی در قرن هجدهم است و اساس اندیشه‌های مطرح شده از سوی او بر مبنای اصل تناظر است که برپایه همین اصل، تفسیر متفاوت

خود از کتاب مقدس را ارائه می‌دهد و دوره‌های گوناگون ارتباط بشر با امر قدسی را معرفی می‌کند.

پی‌نوشت‌ها

1. *A Hieroglyphic Key to Natural and Spiritual Arcana by way of Representations and Correspondences*
2. *Arcana Coelestia (Secrets of Heaven)*
3. Swedenborg, Imanuel, *Hieroglyphic Key to Natural and Spiritual Arcana by way of Representations and Correspondences*, trans. J.J.G. Wilkinson, U.S.A., 1847, p.1.
4. *Ibid*, pp.6-7.
5. Swedenborg, Imanuel, *Hieroglyphic Key to Natural and Spiritual Arcana by way of Representations and Correspondences*, p.7.
6. *Ibid*, p.7.
7. Swedenborg, Imanuel, *Heaven And Hell*, George F. Dole (trans.), West Chester, 2000, § 306.
8. *Idem*, *Secrets of Heaven*, Lisa Hyatt Cooper (trans.), West Chester, 2009, § 2987.
9. *Ibid*, § 2988.
10. *Ibid*, §§ 2989-2997.
11. *Ibid*, § 2990.
12. Corbin, Henry, *Swedenborg and Esoteric Islam*, Leonard Fox(trans.), U.S.A.,1995, p. 42.
13. Swedenborg, Emanuel, *Secrets of Heaven*, §§ 2991-2992.
14. *Ibid*, §2994.
15. Corbin, Henry, p. 43.
16. Swedenborg, Emanuel, *Secrets of Heaven*, §§ 2998-3000.
17. *Ibid*, § 8615.
18. *Idem*, *Heaven And Hell*, § 107.
19. *Idem*, *Secrets of Heaven*, §§ 2451,3166,4390, 4409, 5232, 7256, 10122.
20. *Ibid*, § 10555.
20. Swedenborg, Imanuel, *Heaven And Hell*, § 87.
۲۲. منظور از پروردگار همان عیسی مسیح است که سودنبرگ او را با خداوند یکی در نظر می‌گیرد.
23. Swedenborg, Imanuel, *Heaven And Hell*, § 87 & *Secrets of Heaven*, §§ 4280, 3021, 3419, 6749, 4844, 4964, 4965, 604, 7729, 10252.
24. *Idem*, *Heaven And Hell*, § 88.
25. *Ibid*, § 89.
26. *Idem*, *Secrets of Heaven*, §§7082-7083.
27. Swedenborg, Emanuel, *Heaven And Hell*, §90& *Secrets of Heaven*, §§ 6053, 6058, 6189, 6215, 6307-6327, 6466-6495, 6598-6626, 6189-6215.6307-6327,6466-6495, 6598-6626.
28. *Idem*, *Heaven And Hell*, §§ 90-95.
29. *Ibid*, §§ 87-102.
30. *Idem*, *Divine Providence*, William F. Wunsch (trans.), West Chester, 2009, § 64.
31. *Idem*, *Secrets of Heaven*, §§ 3883-3896 & *Heaven And Hell*, § 95.
32. *Idem*, *Secrets of Heaven*, §§ 3021, 3624-3649, 3741-3751, 3883-3896, 4039-4051, 4218-4228, 4318-4331, 4403-4421, 4523-4534, 4622-4633, 4652-4660, 4791-4805, 4931-4953, 5050-5061, 5171-5189, 5377-5396, 55552-5573, 5711-5727, 10030.

33. Idem, *Heaven And Hell*, § § 104-107 & *Secrets of Heaven*, §§ 1632, 1881, 2758, 2890-2893, 2897-3003, 3213-3227, 3483, 3624-3649, 4044, 4053, 4116, 4366, 4939, 5116, 5377, 5428, 5477, 9280.
34. Idem, *Secrets of Heaven*, §§ 2758, 2999, 3000, 3483, 4938, 4939, 8848, 9280.
35. Swedenborg, Emanuel, *Secrets of Heaven*, §§ 45, 46, 142, 143, 246, 714, 716, 719, 2179, 2180, 3519, 9280, 2566, 40, 785, 776, 7441, 5149.
36. Idem, *Heaven And Hell*, § 113.
37. Idem, *Heaven And Hell*, § 114 & *Secrets of Heaven*, §§ 8615, 2899, 6943, 9396, 9400, 9401, 10375, 10425.
38. Idem, *Secrets of Heaven*, § 1.
39. Swedenborg, Emanuel, *Secrets of Heaven*, § 3.
40. Ibid, § 2.
41. Ibid, § 3.
42. Swedenborg, Emanuel, *Secrets of Heaven*, §§ 1529, 1837, 2441, 2495, 4060, 4696, 4996, 7083, 10809.
43. Ibid, §§ 1529, 1530, 2495, 4060, 4996, 7083.
44. Ibid, §§ 2495, 2849, 4697.
45. Ibid, §§ 3858, 3926, 4060, 6335.
46. Ibid, §§ 3900, 4060.
47. Ibid, §§ 4060, 4391, 5922, 6343, 6752, 8106, 8781, 9430, 10551, 10574.
48. Ibid, §§ 4609, 5292, 5922, 8267, 8427, 9429, 10574.
49. Idem, *Heaven And Hell*, § 1.
50. Hanegraaff, Wouter J., *Swedenborg, Oetinger, Kant, Three perspectives on the Secrets of Heaven*, U.S.A, 2007, P. 23.
۵۱. Hans Joachim Kraus (1918-2000 م) الهیدان آلمانی
52. Hanegraaff, Wouter J., p. 25.
۵۳. Martin Lamm (1880-1950 م) محقق ادبی سوئدی
54. Lamm, Martin, *Emanuel Swedenborg: The Development of His Thought*, Tomas Spiers and Anders Hallengren (trans.), West Chester, 2000, pp. 232-233.
۵۵. Wouter Hanegraaff (1961 م) استاد تاریخ فلسفه هرمنوتیک در آلمان
56. Hanegraaff, Wouter J., P. 26.
57. Swedenborg, Emanuel, *Secrets of Heaven*, § 6621.
58. Swedenborg, Emanuel, *Secrets of Heaven*, § 66.
۵۹. Gabriel Beyer (1721-1779 م) الهیدان سوئدی
60. Tafel, R.L., vol 2, pp. 240-241.
61. Swedenborg, Emanuel, *Secrets of Heaven*, § 6621.
62. Ibid, § 3899.
63. Ibid, § 2310.
64. Swedenborg, Emanuel, *True Christianity*, John C. Ager (trans.), West Chester, 2009, § 192.
65. Idem, *Secrets of Heaven*, § 64.
66. Idem, *Secrets of Heaven*, § 1407.
67. Ibid, §§ 1459-1460.
68. Ibid, § 1461.
69. Ibid, §§ 1651-1756, 2764-2869.
70. Hanegraaff, Wouter J., P. 45.
71. Swedenborg, Emanuel, *Secrets of Heaven*, § 6825.
72. Ibid, §§ 940, 7184.
73. Ibid, § 8039.
74. Ibid, §§ 9455-9592.

75. Idem, *Heaven And Hell*, §114 & *Secrets of Heaven*, §§ 8615,2899, 6943, 9396, 9640, 9401, 10375, 10452.
76. Idem, *Secrets of Heaven*, § 2895.
77. Swedenborg, Emanuel, *Secrets of Heaven*, § 2896.
78. Idem, *Heaven And Hell*, §115 & *Secrets of Heaven*, §§ 113, 1552, 5658, 6914, 6917, 9510, 9874, 9881.
79. Corbin, Henry, pp. 62-63.
80. Swedenborg, Emanuel, *Secrets of Heaven*, § 2897.
81. Swedenborg, Emanuel, *Heaven And Hell*, §115 & *Secrets of Heaven*, §§ 1551, 82. 552, 2954, 5648.
83. Idem, *Secrets of Heaven*, § 2899.
84. Idem, *Heaven And Hell*, §115 & *Secrets of Heaven*, §§ 425, 1551.
85. Idem, *Heaven And Hell*, §115 & *Secrets of Heaven*, §§ 425, 426, 2900.
86. Idem, *Secrets of Heaven*, § 2986.
87. Idem, *True Christianity*, § 779.

منابع

- Corbin, Henry, *Swedenborg and Esoteric Islam*, Leonard Fox (trans.), U.S.A., 1995.
- Hanegraaff, Wouter J., *Swedenborg, Oetinger, Kant, Three perspectives on the Secrets of Heaven*, U.S.A, 2007.
- Lamm, Martin, *Emanuel Swedenborg: The Development of His Thought*, Tomas Spiers and Anders Hallengren(trans.), West Chester, 2000.
- Swedenborg, Imanuel, *Heaven And Hell*, George F. Dole (trans.), West Chester, 2000.
- ----- *Hieroglyphic Key to Natural and Spiritual Arcana by way of Representations and Corresponences*, J.J.G. Wilkinson(trans.), U.S.A., 1847.
- ----- *Divine Providence*, William F. Wunsch (trans.), West Chester, 2009.
- ----- *Secrets of Heaven*, Lisa Hyatt Cooper (trans.), West Chester, 2009.
- ----- *True Christianity*, John C. Ager (trans.), West Chester, 2009.
- Tafel, R L., *Documents concerning The Life and Characters of Emanuel Swedenborg*, London, 1874.